

Simon Attila: Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei.

Jaffa, Budapest, 2014. 248 oldal.

Simon Attila könyve az úgynevezett arbitrázsterület, a Felvidék 1938-ban Magyarországhoz visszacsatolt déli részének hat és fél éves történetét foglalja össze.¹ *A Magyar idők a Felvidéken 1938–1945* a visszacsatolt lakosság – amelynek mintegy 75-80%-a magyar anyanyelvű volt – reménykedésére és elégedetlenkedésére, örömforrásaira és csalódásaira egyaránt érdemben kitér. Fejezetei egy felemásra sikeredett viszonyt tárnak fel: Simon a visszailleszkedés folyamatát, elsősorban pedig az annak során felmerülő gondokat és nehézségeket állítja középpontba.

A kötet, bár nem tisztán kronologikus felépítésű, a visszacsatolás napjainak történetével nyit. A szerző bemutatja, hogy 1938-ban a szlovákiai magyar politika moderáltsága ellenére hosszú utat tett meg, míg – a németkérdés kieleződéssel és Szlovákia függetlenedésével összefüggésben – eljutott a magyarság nemzeti autonómiájának programjához. A felvidéki magyarok a két világháború közötti Csehszlovákiában aktív egyesületi életet élhettek, sőt parlamenti képviselők is voltak, azonban így is másodrendű állampolgároknak érezhették magukat. Az 1938. november 2-án Bécsben meghozott döntést a felvidéki magya-

rok ezért jellemzően örömmel fogadták.² Simon külön tisztázza, hogy erős érzelmekkel kötődtek magyarságukhoz, így „szó sem” lehetett ekkor árulásról, hiszen „nem volt mit” elárulniuk (38).³

Az ezt követő súrlódások és konfliktusok forrását Simon Attila elsősorban a magyarországi és csehszlovákiai szocializáció különbségében látja, bár jelzi, hogy e konfliktusokat csalóka általánosítás lenne kizárólag az úgynevezett felvidéki szellem és az úri Magyarország találkozásaként értelmezni. Megítélése szerint a felvidékiek 1938 őszén úgy szerettek volna a magyar államba visszailleszkedni, hogy közben a Csehszlovákiában szerzett jogaikról se kelljen lemondaniuk.⁴ Ezen túlmenően

¹ Érdemes tisztázni, hogy a sorozat külön kötetben foglalkozik Kárpátaljával: Fedinec Csilla 2015: *„A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944*. Jaffa, Budapest.

² Simon visszatérően utal az érzelmek túláradó megnyilvánulásaira, de a magyarok domináns és politikailag is releváns érzelmeit könyve mélyebben nem elemzi. Ugyanakkor jelzi, hogy a mély meghatottság és a pátoszos közhelyek kezdetben szorosan összefonódtak.

³ A szerző már könyve e korai pontján tisztázza, hogy a bécsi döntés megítélése – elsősorban megszületésének körülményei miatt – mindmáig ellentmondásos. Simon személy szerint úgy értékeli, hogy az új határt ugyan alapvetően az etnikai viszonyok alapján jelölték ki, de ezek a gazdasági és közlekedési szempontoknak olykor bizonyos ellentmondtak, mert a trianoni és bécsi határok egyaránt létrehozta fejlődésképtelen zárványvidékeket (48).

⁴ Simon kifejti, hogy a felvidéki szellem, mely eredetileg a felvidéki értelmiség vátészi önképére utalt, hamarosan a politika által kihasznált fogalomává vált, és kiüresedett; épp amikor a felvidéki értelmiség állami

a visszacsatolás bekövetkeztétől sokan újfajta személyes érvényesülési lehetőségeket vártak, amiből idővel gyakran a mellőzöttség vagy akár a becsapottság érzése fejlődött ki.

A területek átadására és átvételére 1938. november 5-e és 10-e között került sor, és a katonai közigazgatás időleges bevezetése követte. A felvidéki magyarok vásárlóerejét egyből jelentősen csökkentette a számukra ugyancsak kedvezőtlenül megállapított átváltási árfolyam, így a helyi közhangulat hamarosan leromlott.⁵ A visszacsatolás után kevéssel meghozott döntés által jött létre a Felvidéki Ügyek Tárca Nélküli Miniszterének Hivatala, melynek jogköre minden a területet érintő közigazgatási, gazdasági és társadalmi kérdésre kiterjedt. A hivatal élén tárca nélküli miniszterként Jaross Andor állt, akinek karrierje – elsősorban az Imrédyvel kötött paktuma következtében – sebesen ívelt felfelé.⁶ Az Imrédy Béla és Teleki Pál között már utóbbi második miniszterelnöksége alatt elmérgesedő konfliktus idején Jaross e választása azonban visszaütni látszott. Simon szerint részben e két politikus között

feszülő ellentét vezetett 1940 tavaszán a Felvidék *corpus separatum*-jellegének Teleki általi felszámolásához.⁷

A felvidéki magyar politika alapvető feltételrendszere az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején tehát többször is radikálisan átalakult. Az Egyesült Magyar Párt eleinte kivételezett státuszra tudott szert tenni,⁸ ami eleve a dél-felvidéki közelet pluralitásának és sokszínűségének beszűkülését vonta maga után, ráadásul hamarosan a helyi párt önállósága is megszűnt. Minderre azonban már azután került sor, hogy nemzethűségüket igazoltatandó a felvidéki tisztviselői karból nagyjából 11 000 egyént gyakorlatilag a vádlottak padjára ültettek. A felállított igazolóbizottságok szintén az Egyesült Magyar Párt erőit juttatták döntéshozói pozícióba, akik ezt a lehetőséget helyenként a politikai ellenfeleikkel való leszámolásra használták.

Az 1938 és 1945 közötti arbitrázs-területi magyar politika egyik alapcélja az 1918-as etnikai viszonyok – akár az erőszakos eltávolítás eszközével való – rekonstrukciója volt, ezt azonban már

szolgálatba lépésével az e szellemiséggel kapcsolatos viták eleve elcsendesültek.

- 5 Ekkoriban bízták a Hangya Szövetkezetre a közellátás szervezését, a Magyar a Magyarért Mozgalom pedig elsősorban természetbeni juttatásokkal próbálta az arbitrázs-terület lakosait segíyezni.
- 6 Miközben a szociális elkötelezettség és a nemzeti egység Imrédy által képviselt gondolatai a felvidéki politikusok számára is jól működő hívószavaknak bizonyultak, e paktum a visszacsatolt dél-felvidéki területeket annak fejében hagyta meg az Egyesült Magyar Párt kizárólagos vadászterületének, hogy képviselői szerverilisen felsorakoznak Imrédy zsidóellenes őrségváltó programja mögé.

⁷ Jaross ekkor került a szélsőjobboldal legfőbb erejévé váló Magyar Megújulás Pártjának vezetői közé, mígnem 1944 tavaszán már nemcsak a felvidéki magyar közelet első számú ágenseként, hanem a magyar holokauszt korának belügyminisztereként is tevékenykedett.

⁸ Az 1939. májusi választásokat eleve csak a trianoni országhatárokon belül tartották meg, a Felvidékről csak behívott képviselők érkeztek Budapestre. Simon a sajtóbeli változásokat is hasonlóan értékeli: a bécsi döntéstől „mindenki egyfajta nyitást várt, ami azonban korántsem következett be”, érvel (189). A magas színvonalú pesti sajtó ugyan végre megjelenhetett a visszacsatolt területeken, de a helyi sokszínűség épp ezzel egyidejűleg fakult ki.

a Trianon előttinél jóval öntudatosabb szlováksággal szemben próbálták végrehajtani. Bár a szlovák–magyar vegyes bizottságnak 1939 márciusára sikerült értelmes kompromisszumokra jutnia, és pontosítania a két ország határát, az önállósuló Pozsony és Budapest kapcsolata szinte azon nyomban elmérgesedett. Az ellenséges viszony a későbbiekben is fennmaradt, bár a reciprocitás túsztartás elvére működő politikája a két államot mégiscsak a megegyezés irányába lökte.

Simon megítélése szerint a magyar hozzáállást mindvégig a homogenizáló törekvések és az arbitrázsterületen élők lojalitását méltányos lépésekkel kivívni próbáló politika sajátos kettőssége jellemezte. Összességében úgy érvel, hogy a kormányzati szándékok és a helyi képviselők napi gyakorlata között ugyan nem lehet markáns ellentétet felfedezni, hangsúlyaik és eszközeik jellemzően mégiscsak különböztek. Az egyik fő vitapont épp a szlovákok oktatásának ügye volt: a Magyarországra visszakérült szlovákoknak ez időben csak kevesebb mint a fele tanulhatott az anyanyelvén.⁹ A magyar uralom hat és fél éve során a szlovákok is tudó tisztviselők száma ugyanakkor fokozatosan növekedett.

A szerző kifejti továbbá, hogy a visszacsatolással leginkább a városi lakosság és a középrétegek számára változott meg a világ. A legnagyobb

vita- és feszültségforrássá ennek megfelelően Kassa városa vált. Bár Kassa visszacsatolása szinte azonnal tömeges identitásváltást (visszamágyarosodást) eredményezett, ezeknek az éveknek a városátalakítással kapcsolatos elképzelései közül csak kevés valósult meg. Miközben az erősen megnövekedett számú helyi magyarság oktatási és kulturális lehetőségei kibővültek, a gazdaságfejlesztési terveket és az idegenforgalom felvirágoztatására tett kísérleteket csak részben koronázta siker.

A könyv kulcsmozzanatként tárgyalja a földkérdést, a csehszlovák reform revízió alá vételének folyamatát. Simon tisztázza, hogy a Szilassy Béla által vezetett Felvidéki Földbirtokrendezési Ügyek Kormánybizottsága kezdetben teljhatalmi pozícióból dönthetett, és politikai alapú szelekciót valósított meg, míg Teleki szembe nem szállt e gyakorlattal és megvalósítóival, ami végül Szilassy pozíciójába került. A földügyi revízió során a legélesebb viták forrásául nem más szolgált, mint hogy mi legyen a sorsuk a még a csehszlovák reformok során magyaroknak juttatott földeknek. A csehszlovák telepések korai elüldözése ellenben nemigen képezte vita tárgyát, pedig a magyar idők kezdetén elkövetett reváns – ahogy Simon fogalmaz – vétkes polgárok elleni intézkedések valóságos lavináját indította meg.

A szerző kiemeli, hogy míg a közigazgatás reformjának elve a nemzetállam-építés volt, a terület gazdasági revíziójára már a zsidóellenes őrségváltás szellemében került sor. Jelzi, hogy a felvidéki területek visszacsatolása egybeesett a kormányzati szintű antiszemitizmus felerősödésével. A zsidóellenes-

⁹ A magyar oktatáspolitikai a nemzetiségi kérdésem túl is vitatott volt: a népoktatás visszahelyezése és a koedukáció visszaszorítása széles körű kritikát váltott ki. A helyi tanárok életszínvonalának csökkenése, akárcsak ideológiai átképzésük kísérletei szintén ellenérzéseket szültek.

ség a Felvidéken szinte a visszacsatolás pillanatában megjelent: a helyi zsidó lakosokat napok alatt kiszorították a közéletből, az ipari és kereskedelmi átalakítások határozottan diszkriminálták őket, izraelita szervezeteiket is hamarosan feloszlatták. A felvidéki zsidók helyzete az alig kétévnyi magyar uralom következtében gyakorlatilag megegyezett az anyaországi zsidókéval. Simon felveti ugyan, hogy az arbitrázs-területen talán valamivel érzékenyebb volt a zsidók iránti társadalmi szolidaritás, és helyenként megfogalmazódott a differenciált elbírálás igénye is. Eközben azt is egyértelművé teszi, hogy a zsidók szisztematikus és könyörtelen üldözése itt is a többi magyar vidékhez hasonló módon történt: a magyar idők és a német szövetség végére csupán maroknyi, hitében és magyar identitásában egyaránt megrendült zsidó maradt.

A front 1944–45-ös átvonulását nemcsak a fokozatos szovjetizálás, de a tiszta szláv nemzetállam megteremtésének kísérlete is követte. Számos magyar sorsa a menekülés és a kitoloncolás vagy a szovjetek általi elhurcolás lett. 1945-ben az önálló felvidéki magyar politika lehetősége gyakorla-

tilag megszűnt, sőt a helyi politikusi elit nagy része kénytelen volt elhagyni e területet. A Felvidéken megmaradtak egzisztenciális gondjai ily módon jellemzően messze túlmentek az államhatárok visszaváltozásának közvetlen következményein, jelzi Simon.

A Magyar idők a Felvidéken 1938–1945 e rendkívül mozgalmas, de később nagyfokú felejtésre ítéltetett és mindmáig csak részlegesen feltárt hat és fél évet a visszaailleszkedés folyamataira, azaz elsősorban az 1930-as évek végére fókuszálva elemzi. Bár egyes témák (példának okáért a háborús fejlemények és helyi hatásuk, a zsidókhöz való viszony alakulása vagy a nyilas korszak részletei) emiatt viszonylag kevés figyelemben részesülnek, a könyv így is sokrétűnek és összességében kiegyensúlyozottnak mondható. Simon Attila könyvének sikerül összetett folyamatokat differenciáltan, ugyanakkor kifejezetten olvasmányos stílusban bemutatnia. Kiforrott és helyenként finoman ironikus elemzései a felvidéki magyar időkkel kapcsolatos előítéletek és tévhitek (a szerző által explicite ambicionált) oldásának is kiváló eszközei lehetnek.

Laczó Ferenc